

JAK ULOVIT PRAVDU

Jáchym Cindr

Svoboda projevu je zařazena na Listině základních práv a svobod a je to dobře. Nicméně za války je ledacos porušováno. Jsou pozvednuty zbraně, kterými je možné ubližovat a zabíjet, a soupeři se jimi pak drží v šachu až do té chvíle, kdy jeden z nich získá na tomto poli dostatečnou převahu. Je tedy logické snažit se omezit nepřítele v tom, jak může se zbraněmi zacházet. Čím méně se mu jich podaří proti nám namířit, tím menší budou ztráty a tím lepší nálada v našem táboře. A propaganda je svým způsobem také zbraň. Nezdá se možná, že by byla tak strašná jako tanky, bombardéry či kulometry, ale nic pěkného na ní také není. V jejím hledáčku jsou civilisté. Když se nepřítelem podaří s ní někoho zasáhnout do citlivého místa, nejen že tato oběť přestává spolupracovat, ale dokonce se může stát přítěží nebo dezertérem. Dávalo by tedy dobrý smysl snažit se propagandě nepřítele stejně jako ostatním jeho zbraním nějak čelit, a jak jsem již zmínil výše, za války jsou mnohdy omezována základní lidská práva, takže nevidím žádný velký problém v tom, aby stát trochu zkrouhl i svobodu projevu. Prostě chce chránit své občany před nepřátelskou zbraní, na tom přece není nic špatného, naopak to po něm požadujeme.

Vypadá to, že bych klidně dokázal hájit názor, že za účelem boje proti nepřátelské propagandě za války stát může - nebo by snad dokonce měl - zakázat šíření určitých názorů. Jenže hned tady narážím problém. Pracujeme s, jak ještě níže vysvětlím, velmi sporným slovním spojením *nepřátelská propaganda*. Pokud můžeme mluvit o nepřátelské propagandě, existuje také něco jako přátelská propaganda? A pokud ano, čím se navzájem od sebe liší?

Většina lidí (mě nevyjímaje) si asi ráda namlouvá, že si na všechno děláme svůj vlastní, osobní názor. Tento proces v našich představách probíhá tak, že přihlídneme ke všem informacím z prvotních zdrojů, které o věci máme, a na základě svého přesvědčení a morálky je zhodnotíme a rozhodneme se, k jaké straně se v rámci dané problematiky budeme přiklánět. Tak by to ovšem mohlo fungovat pouze v ideálním světě. K primárním zdrojům, to znamená k lidem, kteří něco viděli na vlastní oči a ucítili na vlastní kůži, totiž přístup třeba v problematice války na Ukrajině téměř nemáme, tudíž všechno, co se dozvídáme, k nám proudí nejrůznějšími kanály, kde se na původně čistou zprávu nalepí spousta špíny. Mnohdy ani nevíme, kdo informaci do světa vypustil. Avšak ani tato vědomost by nám sama o sobě nepomohlo, neboť jméno člověka, kterého jsme nikdy neviděli a se kterým jsme se nikdy nebavili, nám je k ničemu.

Naše názory a důvěra ve vybraná média se tedy nebudují racionálně, jak si představujeme, poněvadž to v dnešním světě ani nejde. Natolik, abychom jim oprávněně mohli věřit, známe z osmi miliard lidí jen pár desítek. A přesto máme názor na skoro cokoliv, co se ve světě šustne. Z toho vyplývá, že většinu myšlenek přebíráme z nejrůznějších médií od zprostředkovatelů, kterým nemáme skutečný důvod věřit. Možná nás pak nechávají si z toho, co si přečteme v novinách, vidíme v televizi nebo lajkujeme na sociálních sítích, vzít, co uznáme za vhodné, jelikož ani není dosud možné přímo ovládat mozková spojení ostatních. Nicméně ani tak náš názor není doopravdy náš, protože je čistě na zpravodajích, co nám předloží za obsah. My konzumenti nemáme možnost zjistit, jestli to není lež nebo jestli nám nebylo něco zamlčeno.

To všechno napovídá tomu, že ačkoliv se mermomocí bráníme před ruskou dezinformací, sami také nejspíš věříme určité propagandě. Už jen právě proto, že se

snažíme zabránit šíření informací z Ruska, zatímco těm od ukrajinského vedení necháváme často volný průchod. Abych naši zaujatost mohl ukázat lépe, stačí mi vzpomenout si na hodiny mediální gramotnosti. Učili jsme se, jakými způsoby můžeme určovat kredibilitu mediálního obsahu a případně odhalit, že se jedná o nepravdu. Tyto metody pak všichni zkusili aplikovat na články z Parlamentních listů a Aeronetu nebo na výroky Tomia Okamury, ale nikoho nenapadlo prozkoumat, nakolik můžeme věřit například Hospodářským novinám, natožpak aby provedl podobnou analýzu u veřejnoprávních médií. (Tím samozřejmě nechci říct, že bychom měli Parlamentním listům věřit stejně jako ČT, ale hodilo by se možná uvažovat stejně kriticky i o dalších zdrojích.) Očividně jsme obětmi propagandy, kterou bychom možná nenazvali nepřátelskou, ale to podle mě situaci příliš nezlepšuje.

Zmínka o hodinách mediální výchovy, které jsem měl asi před pěti lety, mě vede k druhému problému s názorem, který jsem představil na začátku textu. Mluvíme o tom, že bychom měli právě teď omezit svobodu projevu, protože propaganda za války kvete. To by znamenalo, že jsme se u nás s ničím podobným nesetkali možná od čtyřicátých let minulého století, kdy skončila druhá světová válka. Ale snad každému je jasné, že nejhorší to z hlediska rozšíření propagandy (obou stran, Ameriky i SSSR) bylo za totality. Myšlenka, že v době míru nám budování mylných názorů nehrozí, činí možná neválečnou propagandu ještě nebezpečnější, protože lidé věří slepěji. Kdo by nám co a proč nalhával, když není naše země v žádném konfliktu, že? Smutnou pravdou je, že válka o náš názor probíhá neustále. Každý nás chce na své straně, protože kdo má největší přízeň davů, může mít i největší moc nebo bohatství, které jdou ruku v ruce.

Období války tedy není všudypřítomností propagandy nijak výjimečné. Pouze se v o něco málo jasnějším světle ukazuje jak silné podhoubí věřících si každá strana dokázala vypěstovat. Zároveň může vzhledem k vyhocení a chaotičnosti situace u slabších článků podhoubí docházet k tomu, že podlehnou názoru jiné strany, což si nepřejí ti, kdo jim tento názor předložili, ani ti, kteří patří k silnějším zastáncům daného názoru. To je důvod, proč právě za války se nejvhodněji nabízí jako řešení problémů omezení svobody projevu.

Jako záminka je uváděna ochrana pravdy. Ale kdybyste se kohokoliv vzdělaného zeptali, jak se hledá pravda kupříkladu ve vědě, řekne vám, že se postupně přichází s mnoha hypotézami a teoriemi a zároveň se pomocí experimentů a měření rozvíjí naše objektivní znalosti, to všechno se navzájem doplňuje a opravuje, až nakonec vyslovíme pár tezí, které podle nás popisují, jak svět ve skutečnosti vypadá a funguje. Ani potom bychom ale neměli zahazovat - a už vůbec ne zakazovat - domněnky, které se ukázaly jako nepřesné, jelikož vždycky může někdo přijít s novým objevem, jímž vyvrátí, co jsme doposud považovali za pravdivé. Ve vědě se tento způsob práce s informacemi, zdá se, osvědčuje. Proč jej tedy neaplikujeme i v běžném životě?

První námitkou by mohlo být, že běžný člověk není zkrátka tak chytrý jako špičkoví vědci a tudíž často není schopen podobných intelektuálních výkonů. Ale přijmout několik výpovědí a na základě nich rozhodnout, kdo je v právu, je velmi primitivní operace, kterou zvládají děti v první třídě či ještě dřív. Dokážou většinou poznat, kdo ze spolužáků jim lže, a říct, že pokud o někom pět lidí nezávisle na sobě tvrdí, že ukradl tužku, nejspíš ji skutečně vzal a je v tomto případě na té špatné straně. Samozřejmě má kritické rozhodování dětí ve věku šesti let své meze, ale základy jich většina ovládá.

Problém je, domnívám se, spíš ve výchově. Děti nejsou v komplexnější analýze za účelem dopsat se k správnému názoru podporovány. Převládá snaha naučit je naslouchat autoritám a odvíjet svůj názor od nich. Je to nepochybně pro nás jednodušší možná proto, že jsme na to nejspíš lépe přizpůsobení. V pravěku se nevyplatilo vždy znovu

přicházet na to, co je nejlepší způsob pro rozdělení ohně, lepší bylo poslechnout stařešinu kmene.

Ale dnešní svět není tak černobílý. Naše rozhodnutí nejsou založena jen na tom, že chceme přežít nebo nanejvýš pomoci přežít blízkému, záleží nám na mnoha dalších faktorech, protože strach o holý život je dnes téměř zbytečný. Slepé naslouchání autoritám jednak dělá život až zbytečně jednoduchý nám, jednak se tak stáváme velmi jednoduchou kořistí pro ty, kteří nás chtějí na své straně. To je, myslím, docela pádný argument pro podporu samostatného vytváření názorů metodou analýzy tvrzení ostatních lidí, kteří mají s věcí co do činění. A vzhledem k tomu, že děti mají pro to předpoklady, které jsou občas jen trochu líné využít, nemuselo by být ani příliš složité začít na tom ve školách pracovat.

Vážnější námitka ale je, že zatímco vědci zpracovávají při své práci pouze myšlenky, které se týkají několika málo témat, o která se zajímají, na běžného člověka je tlak, aby si dokázal vytvořit jasný názor na cokoli, o čem je zmínka ve zprávách, od války na Ukrajině po Istanbulskou úmluvu. Avšak nejenže, jak jsem již zmiňoval výše, nemáme v podstatě možnost posoudit, co je ve veřejném dění skutečně pravda, ale i kdybychom toho byli schopni, museli bychom zpracovat nemyslitelné množství výpovědí o všech světových aférách, abychom si mohli udělat na všechno osobní, svobodný názor. Takže se zdá, že jsme s našimi nadějemi na samostatné a nezávislé zpracování informací ze světa v koncích a bylo by nejlepší se radši vrátit alespoň k jednoduchosti autorit, když se stejně nikdy nedobereme pravdy. Ale potřebujeme my vůbec mít na všechno názor? Je doopravdy takovou nutností, aby se každý mohl s ostatními hádat na jakémkoliv téma, o němž včera byla reportáž v televizi?

Když si vyberu jako příklad právě válku na Ukrajině, jediné, co já osobně považuji za velmi důležité, je, kde a jak jsou zasaženi civilisté. Kolik zbraní komu posílá Česká republika, Amerika nebo Německo, mi může být vcelku jedno. Víím, že obchod se zbraněmi bohužel nijak neovlivním, přestože se jedná samozřejmě o peníze daňových poplatníků, které tudy mizí. Podobnými zprávami se pouze politici očišťují před svými voliči od obvinění, že plýtvají penězi ze státního rozpočtu. Pro mě je důležité vědět, zda je možné nějak pomoci těm, kteří nevině trpí, protože to můžu sám nějak ovlivnit či alespoň se snažit podpořit schopnější jedince v tom, aby situaci ovlivnili. O tom, jestli je horší podporovat Putina, nebo Zelenského, se mohu leda tak dohadovat s kamarádem v hospodě, ale spor to bude celkem zbytečný, protože oba o nich víme jen to, co nám naservírovaly zpravodajské weby a sociální sítě - každý asi trochu něco jiného a navíc oba velmi lehko zpochybnitelné informace.

Mohlo by se zdát, že problémem při snaze dozvědět se o potížích obyvatel způsobených válkou stále zůstává moje neschopnost dozvědět se cokoli, co bych mohl alespoň s přimhouřeným okem považovat za jistotu. O trpících civilistech mě přece zpravují stejná média jako ta, která se mě snaží přesvědčit, že bych měl bezmezně zbožňovat Zelenského a že obchod se zbraněmi probíhá v absolutním pořádku, o názorech, které nijak podložit nedokážu. Jak tedy zjistím, že celé to utrpení nevinných obětí není také výmysl a že je vůbec někdo, komu má smysl pomáhat?

Existují totiž lidé, které můžu potkat, s nimiž se můžu seznámit dostatečně na to, abych jim právem mohl důvěřovat, a kteří mi popíší, jak se žije na sever od Černého moře, jakou pomoc tamní potřebují. Jsou to četní dobrovolníci, kteří jezdí od samého začátku války na Ukrajinu pomáhat, a také samotní uprchlíci, jejichž rodiny navíc často zůstaly doma, takže mohou mít velmi aktuální zprávy. Dostat se do kontaktu s těmito lidmi není nic složitějšího, mnozí ani nemusí hledat nové známosti, protože je měli již před válkou. Představu o tom, jak je válka krutá, si tedy, s nevelkým snažením, můžu udělat velmi přesnou a bez pochybností, aniž bych potřeboval profesionální zpravodajce. Možná se nám tím ukazuje

jistá naděje, že přece jen, zajímáme-li se o něco užitečného, je možnost prosekát se skrze propagandu přátelskou i nepřátelskou ku kloudnému náhledu na věc.

V moderní době jsme si nešťastně zvykli budovat si zcela neopodstatněnou míru důvěry ve své vybrané zpravodajské weby, televize či internetové osobnosti, jako kdyby se jednalo o naše blízké známé, kteří nám vykládají své vlastní zážitky. Nemůžeme se této své smutné situaci divit. Jsme přehlčeni mediálním obsahem, na nějž bychom si měli jako ostatní členové stáda udělat názor. Jestliže se toužíme dále přecpávat všemi informacemi, které nám nabídnou, opravdu nám nejspíš nezbyde nic jiného než slepě konzumovat s fakty rovnou i názory na události ve světě. Pokud se ale rozhodneme preferovat kvalitu své informační stravy před absurdní kvantitou, existuje, doufám, šance na vyřešení této naší myšlenkové krize.

Musíme se snažit rozplétat skrz naskrz postmoderním světem sociální sítě. Nemyslím však další Instagram nebo Twitter, ale takové, které jsou založené na obyčejných vztazích lidí z masa a kostí. Nesmí jim chybět jistá plasticita, abychom vždy, když máme o něco skutečný zájem, byli schopni najít si jiného člověka, který o tom ví z vlastní zkušenosti, který nemá důvod nám něco nalhat, vecpat nám třeba ne zcela poctivě svůj názor, protože z toho nemá žádný zisk. Chci tím říct, že se musíme opět naučit běžně konverzovat a budovat dobré vztahy s lidmi, kteří nám mohou pomoci, na úkor pasivního naslouchání těm, které vidáme pouze na obrazovkách, jejichž prací je nás přesvědčit o své verzi pravdy a s nimiž nemáme žádný skutečný lidský vztah. Správnou cestou naopak rozhodně není omezení svobody projevu, tím bychom mohli objevování pravdy jediné zbrzdit či mu zabránit.